

RECENZJA

Szpiegostwo. Studium kryminologiczne, Piotr Chlebowicz¹

TOMASZ SAFJAŃSKI

Centrum Badań nad Bezpieczeństwem Transgranicznym,
Akademia WSB w Dąbrowie Górniczej

<https://orcid.org/0000-0003-1775-8857>

Przegląd literatury dotyczącej szpiegostwa wskazuje, że to zagrożenie stosunkowo rzadko było przedmiotem badań empirycznych. W krajowej i zagranicznej literaturze naukowej dominują prace teoretyczne odnoszące się do historycznych, politologicznych i prawnych aspektów tego zjawiska. Monografia autorstwa Piotra Chlebowicza pt. *Szpiegostwo. Studium kryminologiczne* stanowi pod tym względem opracowanie pionierskie, a jej ukazanie się ma wyjątkowe znaczenie dla rozwoju badań kryminologicznych nad przestępczością przeciwko bezpieczeństwu państwa. Autor – jako pierwszy badacz w Polsce – podjął się całościowej, systematycznej i opartej na źródłach

empirycznych analizy kryminologicznej zjawiska szpiegostwa w Polsce w latach 1990–2022. Wypełnił tym samym istotną lukę badawczą.

¹ P. Chlebowicz, *Szpiegostwo. Studium kryminologiczne*, seria: Monografie Prawnicze, Warszawa 2025, C.H. Beck, 227 s.

Temat poruszony przez Chlebowicza ma kluczowe znaczenie dla bezpieczeństwa państwa. Ekspansywna polityka Federacji Rosyjskiej, ukierunkowana na rekonstrukcję stref wpływów z okresu sowieckiego, jest zagrożeniem polskiej racji stanu. W tym kontekście działalność szpiegowska prowadzona przez rosyjskie i białoruskie służby specjalne może być postrzegana jako instrument wojny hybrydowej oraz element potencjalnych przygotowań do konfliktu zbrojnego. Wraz z intensyfikacją działań szpiegowskich o rosyjskiej proweniencji obserwuje się ich ewolucję jakościową. Polega ona na poszerzaniu repertuaru stosowanych metod oraz na rekrutacji osób przypadkowych, w tym przestępców działających w ramach zasady *espionage as a service*. Szpiegostwo poprzedza i wspiera operacje wpływu noszące znamiona dywersji i sabotażu. Operacje te, obejmujące zarówno działania dezinformacyjne, jak i oddziaływanie na opinię publiczną, procesy decyzyjne oraz struktury polityczne państw Zachodu, nabierają coraz większego znaczenia. Równolegle są rozwijane zdolności w zakresie cyberszpiegostwa, których celem jest penetracja systemów teleinformatycznych, pozyskiwanie danych wrażliwych oraz zakłócanie funkcjonowania infrastruktury krytycznej państwa. Skala i charakter działań prowadzonych przez rosyjskie i białoruskie służby specjalne wymagają pogłębionych badań i analiz oraz adekwatnej reakcji ze strony instytucji w Polsce odpowiedzialnych za bezpieczeństwo.

Recenzowana publikacja jest podsumowaniem trwających ponad dziesięć lat badań autora dotyczących szpiegostwa, opartych na badaniach aktowych, archiwalnych, wywiadach swobodnych i literaturze przedmiotu. Autor uzyskał dostęp do akt operacyjnych i sądowych w sprawach o szpiegostwo znajdujących się w zasobach archiwalnych Instytutu Pamięi Narodowej oraz sądów powszechnych i wojskowych. Starannie przeanalizował te dokumenty i zrekonstruował przypadki działalności szpiegowskiej przeciwko Polsce, co stanowi ważny wkład w rozwój badań nad infiltracją szpiegowską oraz funkcjonowaniem służb specjalnych. Triangulacja źródeł – wyjątkowo trudna w badaniach obejmujących w dużej mierze treści niejawnie – nadaje pracy wysoki poziom rzetelności naukowej oraz pozwala na wieloaspektową rekonstrukcję mechanizmów działania obcych służb wywiadowczych i identyfikację wzorców taktyk szpiegowskich.

Założenia metodologiczne przyjęte przez autora integrują trzy perspektywy: kryminologiczną, kryminalistyczną oraz nauk o bezpieczeństwie, co pozwala na ujęcie szpiegostwa jako zjawiska wielowymiarowego. Jednocześnie tekst pozostaje uporządkowany i przejrzysty. Zasługuje to na podkreślenie, gdyż przy tak złożonej tematyce łatwo popaść w chaos informacyjny.

Zawarte w monografii analizy przypadków białoruskiego, rosyjskiego i niemieckiego szpiegostwa, zjawiska oferentów, czyli osób samodzielnie zgłaszających gotowość współpracy z obcym wywiadem, oraz procesu kształtowania agenta

wplywu przyczyniają się do rozwinięcia istniejących koncepcji teoretycznych. Autor zgłębia zarówno proces werbunku, jak i działania operacyjne, sposób komunikacji, strukturę prowadzenia agentury oraz stosowane zabezpieczenia. Prace o podobnym poziomie szczegółowości są rzadkie nawet w literaturze anglosaskiej. Chlebowicz analizuje również modus operandi sprawców szpiegostwa, ciemną liczbę tego zjawiska oraz obszary zainteresowania obcych służb wywiadowczych. Celnie identyfikuje zmiany jakościowe w działaniach służb FR i Białorusi po 2014 r. Omawia także instrumenty prawne w zakresie zwalczania szpiegostwa, uwzględniając zagrożenia wywiadowcze, które pojawiły się po aneksji Krymu przez FR.

Struktura monografii odpowiada logice klasycznego wywodu naukowego. Autor prowadzi czytelnika od fundamentów teoretycznych ku analizie empirycznej i praktycznym wnioskom. Książka otwiera się rozdziałem, w którym szpiegostwo jest ujęte jako kategoria kryminologiczna. Chlebowicz wskazuje problemy definicyjne oraz wielowarstwowy charakter tego zjawiska, zwłaszcza jego związki z przestępczością polityczną. Zwraca uwagę na funkcje wywiadu, które wykraczają poza klasyczne gromadzenie danych i obejmują wpływanie na procesy polityczne czy destabilizację państw. Zabieg ten pozwala osadzić dalsze rozważania w szerszym kontekście politycznym oraz pokazać, dlaczego tradycyjne podejścia kryminologiczne są niewystarczające w analizie szpiegostwa.

W rozdziale drugim zostaje omówiona metodologia badań kryminologicznych dotyczących szpiegostwa, a także stan badań w Polsce.

Najobszerniejszy jest rozdział trzeci poświęcony złożonym przyczynom szpiegostwa, zawierający wielowymiarową analizę czynników sprzyjających takiej działalności. Chlebowicz operuje zarówno perspektywą makrostrukturalną, odwołując się do geopolityki i zmian po 2014 r., jak i mikrostrukturalną, w ramach której analizuje motywacje sprawców, ich uwarunkowania psychologiczne oraz indywidualne ścieżki życiowe. Szczególnie wartościowe jest wykorzystanie wyników projektu „Slammer”, dotyczącego psychologii zdrady, oraz studium oferentów. Takie podejście wykracza poza klasyczne schematy badań nad szpiegostwem, gdyż uwzględnia rzadko opisywane wewnętrzne dynamiki i modele zachowań sprawców.

W kolejnym rozdziale autor przechodzi do fenomenologii szpiegostwa, przy czym koncentruje się na konkretnych przejawach omawianego zjawiska. Problematyka ciemnej liczby oraz trudności statystyczne związane z opisem przestępstwa zostały przedstawione z zachowaniem wymogów precyzji metodologicznej, co stanowi istotną wartość naukową. Analiza najczęściej występujących obszarów zainteresowania obcych służb, motywacji sprawców oraz stosowanych przez nich technik działania ukazuje praktyczny wymiar ustaleń teoretycznych opisanych we wcześniejszych rozdziałach. Na uwagę zasługuje również włączenie zagadnienia pogranicza lobbingu i działalności wywiadowczej, zobrazowane na przykładzie sprawy

Mateusza Piskorskiego. Pokazuje to trudności, jakie organy państwa napotykają przy rozróżnianiu legalnych działań politycznych i aktywności wywiadowczej.

Rozdział piąty obejmuje studia przypadków – szczegółowe analizy spraw Olgi Sołomenik, Marka Zielińskiego, Ryszarda Tomaszka i Piotra Hoffmanna. Autor rekonstruuje modus operandi sprawców, okoliczności werbunku oraz działania kontrwywiadu, a także wskazuje zależności między poszczególnymi etapami ich aktywności. Materiał aktowy został zaprezentowany w sposób uporządkowany, z wyraźnym oddzieleniem faktów od interpretacji. Rozdział ten stanowi najważniejszy wkład empiryczny, gdyż ukazuje mechanizmy działania sprawców i służb w sposób niedostępny dla opracowań teoretycznych.

Rozdział szósty dotyczy instrumentów zwalczania szpiegostwa i w sposób przekrojowy obejmuje aspekty prawne, operacyjne oraz polityczne. Chlebowicz opisuje w nim właściwości poszczególnych instytucji państwowych, regulacje prawa karnego, obowiązek denuncjacji oraz rolę prawa administracyjnego. Szczególnie istotne jest omówienie działań operacyjno-rozpoznawczych, w tym instytucji tzw. szpiega koronnego oraz procedur analitycznych. Interesującym wątkiem jest pokazanie perspektywy politycznej, zwłaszcza wymian szpiegów i ekspulsji dyplomatów jako narzędzi polityki międzynarodowej, a także współpracy służb specjalnych po 1990 r., z naciskiem na kierunek wschodni. Całość zamyka refleksja nad efektywnością polskiego systemu przeciwdziałania szpiegostwu.

Dzięki takiej strukturze monografia prezentuje zjawisko szpiegostwa w sposób wieloaspektowy: od analiz definicyjnych, przez rzetelnie uzasadnioną metodologię, po ocenę działań państwa. Autor tworzy spójny, osadzony empirycznie model teoretyczno-metodologiczny, pozwalający opisywać i systematyzować zjawisko szpiegostwa, a także wyjaśniać jego mechanizmy, funkcje oraz ewolucję w kontekście współczesnych zagrożeń zewnętrznych bezpieczeństwa państwa.

Na wyróżnienie zasługują rozważania poświęcone teorii szpiegostwa. Autor syntetyzuje istniejące ujęcia, a także rozwija własne propozycje interpretacyjne, sytuując szpiegostwo w kategorii transgranicznej przestępczości politycznej, której dynamika jest powiązana z geopolityką oraz zmianami w środowisku bezpieczeństwa. Przekonująco dowodzi, że szpiegostwo to nie tylko przestępstwo sensu stricto, lecz przede wszystkim zagrożenie bezpieczeństwa państwa ściśle zespolone z geopolityką, strategią bezpieczeństwa państwa i jego interesami.

Wnioski dotyczące przeciwdziałania szpiegostwu mają dużą wartość naukową i aplikacyjną. Chlebowicz kompleksowo omawia rolę instrumentów karnomaterialnych, administracyjnych i operacyjno-rozpoznawczych służących zwalczaniu szpiegostwa, w tym ocenia ich przydatność w kontekście nowych zagrożeń szpiegowskich. Szczególnie znaczenie mają analiza wykładni art. 130 Kodeksu karnego

oraz omówienie obowiązku denuncjacji, a także przedstawienie praktycznego wymiaru pracy operacyjnej kontrwywiadu.

Recenzowana monografia spełnia kryteria pracy wybitnej – jest oryginalna, empirycznie ugruntowana, teoretycznie dopracowana i spójna. Stanowi wzór, jak powinny być prowadzone interdyscyplinarne badania nad zjawiskami trudnymi, wrażliwymi i dotychczas zmarginalizowanymi w dyskursie naukowym. Ma zatem potencjał, aby stać się publikacją referencyjną w badaniach nad szpiegostwem i przestępczością polityczną w Polsce oraz punktem odniesienia dla przyszłych opracowań. Z wielu względów warto byłoby ją przetłumaczyć na język angielski.

W dobie nasilenia zagrożeń hybrydowych książka Piotra Chlebowicza powinna stać się lekturą obowiązkową dla kryminologów, karnistów, analityków, a także polityków i innych osób odpowiedzialnych za bezpieczeństwo narodowe.

Dr hab. Tomasz Safjański, prof. AWSB

Doktor habilitowany nauk o bezpieczeństwie, doktor nauk prawnych, specjalista w zakresie taktyki kryminalistycznej i zwalczania przestępczości transgranicznej. Zastępca dyrektora Centrum Badań nad Bezpieczeństwem Transgranicznym Akademii WSB w Dąbrowie Górniczej.

Kontakt: tsafjanski@wsb.edu.pl